

TEVFİK RÜŞTÜ (ARAS) BEY'İN BİR SOVYET YETKİLİSİYLE GÖRÜŞMESİ

Çevirim: Mehmet PERİNÇEK*

Aşağıdaki belgeler, Tevfik Rüştü (Aras) Bey'in 13 Aralık 1922 yılında bir Sovyet yetkilisiyle yaptığı görüşmenin raporlarıdır. Tevfik Rüştü Bey, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Dr. Rıza Nur'un Lozan görüşmelerinde bulunması nedeniyle kendisine vekalet etmektedir. Raporu yazan büyükelçilik yetkilisinin kim olduğu belgelerden anlaşılamamaktadır. Lozan Konferansı günlerine denk gelen görüşmenin tutanakları, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaleti'yle ilgili bilgileri ve Sovyet yetkilisinin gözlemlerini aktarırken Kurtuluş Savaşı'nın halkçı karakterini de gözler önüne sermektedir. Diğer taraftan tutanaklara Lozan Konferansı'ndan, Ankara ile Moskova arasındaki konsolosluk meselesine kadar Türk-Sovyet ilişkileri bağlamında dönemin güncel meseleleri üzerine iki tarafın görüşleri yansımıştır.

Belgeler, eski adıyla Marksizm Leninizm Enstitüsü SBKP (b) Merkez Komitesi bünyesindeki Merkez Parti Arşivi olan Rusya Toplumsal-Siyasal Tarih Devlet Arşivi'nde (RGASPI) ayrı ayrı dosyalarda bulunmuştur. Raporlar, Arşiv'de fond 544, liste 3, dosya 123, yaprak 149-152 ve fond 544, liste 3, dosya 122, yaprak 172-173 numaralarıyla saklanmaktadır. Raporlardan birincisi "Tevfik Rüştü Bey'de", diğeri ise "Tevfik Rüştü İle Görüşmeye Ek" başlığını taşımaktadır. Belgeler Rusça asıllarından çevrilmiştir.

BELGE 1

TEVFİK RÜŞTÜ BEY'DE¹
(Görüşme)

Sağlık ve Sosyal Hizmetler Komiserliği², uzun arayışlardan sonra nihayet şehrin kuzey kenar mahallesindeki yeni yerine taşındı. Bina donatımsız,

* Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

¹ Belgenin bütün sayfalarında Komünist Enternasyonal İcra Kurulu (İKKİ) Arşivi damgası bulunmaktadır.-MP

² Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaleti-MP.

bölmeler dip dibe. Yer dar ve hatta ziyaret kabul odası bile yok. Gelen herkes, komiserin³ odasına hücum ediyor. Gerekli talimatı alanlar ilgili bölümlerin kapılarına yöneliyorlar. Nezaket gereği kapıya vurma sesi geliyor, arkasından “giriniz” sesi.

Bölüm başkanları, sabah raporlarını ve imzalanmak üzere evrakları getiriyorlar. “İşleri onaylatmak üzere” başka komiserliklerden gelen memurlar da var. Maddi yardım ile ilgili başvuruda bulunan hayırsever kurumların (Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay Kurumu vb.) temsilcileri de gidip geliyor. Kurtulan yerleşim birimlerine dönmek isteyen veya başka yerlere göç etmek isteyen köylünün, esnafın ardi arkası kesilmiyor. Yardım için başvuruda bulunan yaşlılar, kadınlar girip çıkıyorlar.

Dr. Tevfik Rüştü Bey (Lozan’a giden Komiser Rıza Nur’un vekili) biriyle konuşuyor, diğereine yetişmeye çalışıyor, üçüncüsünden beklemesini rica ediyor, dördüncüsünü dinledikten sonra talimatlar veriyor. Konuşmalar arasında önüne gelen evraklara göz atıyor ve imzalıyor.

Bürokratinin gölgesi bile yok. Gelen fakir insanlara kadar herkese eşit muamele yapılıyor. Hiçbir kaba veya küstah kelime duyamazsınız. Halktan gelenlere geleneksel “efendi”⁴ veya “bey”⁵ yerine, evlat anlamına gelen “oğul”⁶ hitabını kullanıyor.

Oda çok sade görünümde. İtinasızca konulmuş 2-3 halı. Küçük kanepeler ve 2-3 sandalye. Duvarlarda diyagramlar ve çizelgeler. Daha önceden zor geçinen Komiserlik, askeri zaferlerin meyvelerini topladığı bu dönemde balayını yaşıyor. Anadolu’dan kaçan Rumlar ve İstanbul gericiliğinin⁷ yandaşları, çoğunluğu gayrimenkul olmak üzere çok fazla mülk bırakmışlar. Bu mülklerin, büyük bir kısmı komiserliğin idaresine geçmiş ve bunlar, Rum işgali ile harap olan bölgelerdeki halka ve evlerine dönen mültecilere, küf bağlamış ve geri kalmış Doğu vilayetlerinden İzmir ve Bursa vilayetleri gibi ticari ve sanayi gelişme perspektifi olan vilayetlere ve yerleşim birimlerine göç etmek isteyen fakir insanlar arasında dağıtılıyor.

Gelenlerin arasında, Türkçesi zayıf olan ve büyük bir ihtimal işsiz. İzmir yakınlarında yerleşmek isteyen bir Arnavut köylüsü de vardı. Tevfik Rüştü,

³ Bakan kastedilmektedir.-MP

⁴ Türkçe yazılmıştır.-MP

⁵ Türkçe yazılmıştır.-MP

⁶ Türkçe yazılmıştır.-MP

⁷ İstanbul Hükümeti kastedilmektedir.-MP

İzmir'de artık yer kalmadığını ve Rumların kaçarken küçümsenmeyecek kadar mülk bıraktıkları Kayseri veya Konya'ya gidebileceğini söyledi. Laf arasında, Türkçeyi iyi bilmeyenlere Türkiye'nin pek ihtiyacı olmadığını da belirtti.

Kendisi ve çocukları için yardım isteyen bir kadın da geldi. Komiser, günlük para yardımı verilmesi için talimat verdi. Daha sonra mülteci bir yaşlı, kurtarılmış olan yerleşim birimlerden birine taşınmak için izin belgesi aldı.

Daha sonra sohbe daldık. Tevfik Rüştü önce, son zamanlarda komiserliğin elde ettiği başarılarından söz etti:

- Her yerde kreş, yetimhaneler, hastaneler, yemekhaneler açıyoruz. 50.000'den fazla çocuğa bedava yemek veriyoruz. Hemen hemen her şehirde Çocuk Esirgeme Kurumları açılıyor. Mültecileri, kurtarılmış bölgelerdeki memleketlerine gönderiyoruz, yol masraflarını, giyeceklerini, yiyeceklerini karşılıyor, gittikleri yerlerde başlangıç olarak arazi, gerekli alet ve kereste temin ediyoruz. Bu şekilde şuana kadar 150.000'den fazla mülteciyi geri gönderdik.

- Komiserliğin şuanda mali kaynak ve mülk bakımından bir sıkıntısı yok. Yeteri kadar arazi var. Sadece kimleri yerleştireceğimizi bilemiyoruz. Toprak sorunu, büyük toprak sahiplerine yansıtılmadan tamamen çözülmüş durumdadır.

- Önümüzdeki sene, ülkemizde yerleşmek ve çalışmak isteyenleri ülkeye getirebilmek için mülteci bankası kurmayı planlıyoruz. Söz konusu banka mültecilere kredi, arsa vs. konusunda yardım sağlayacaktır.

- Diğer komiserlikler de yoğun olarak çalışıyorlar. Barışın her anından faydalanarak ülke ekonomisini yeniden yapılandırıyoruz.

- Bize barış lazım. Barış antlaşması imzalanınca, bütçemizde olan 50-60 milyon lira serbest kalacak ve bu para, ülkenin ekonomik ihtiyaçları, sosyal hizmetler ve milli eğitim için harcanacaktır. Barış antlaşması imzalandıktan 2-3 yıl sonra ülkemiz tanınamayacak duruma gelecek.

- Fakat biz, tam bağımsızlık sağlayamayacak ve yeni savaş beklentisi içinde silahlanmayı gerektirecek yarım bir barışa asla imza atmayız. Misakı Milli'mizi tatmin edecek sağlam bir barış lazım.

- Önümüzde şöyle bir gerçeklik duruyor: Savaşın arkasında duran hükümet uzun ömürlü olamayacaktır; aynı şekilde sağlam olmayan, Misakı Milli'ye uygun olmayan barış imzalayan bir hükümet de uzun ömürlü değildir. Bunu her zaman dikkate almalıyız. Misakı Milli temelinde barış imzalanmalı.

- Rusya ile ilişkilerimizin soğuması söz konusu bile olamaz. Ortak kanaatimiz, Türkiye ile Rusya arasındaki dostluk pekişerek sarsılmaz bir şekilde gelişecektir. Sadece hükümet değil, Meclis'in çoğunluğu da bu şekilde düşünüyor. Bana verilen oyların çoğunluğu, adımın Rusya dostluğu ile anılması ile izah edilebilir. Bu anlamda Meclis'te görüş ayrılığı yoktur.

- Fransa ile ilişkilerimiz son zamanlarda soğudu ve yazın olduğu gibi değil.

Komiserliğe gelen yeni ziyaretçi akını, Tevfik Rüştü'yü işlerinin başına döndürdü ve ne yazık ki görüşmemiz burada sona erdi. Vedalaşırken, Sağlık ve Sosyal Hizmet Komiserliği'nin faaliyeti hakkında istatistik veriler, diyagramlar, kitaplar ve diğer belgeler temin etmeye söz verdi.

Son olarak şunları söyledi: "Dikkat edin, bu komiserlik sadece bizde ve sizde var. Avrupa'nın hiçbir yerinde henüz kurulmuş değil. Bu harikulade."

(RGASPI fond 544, liste 3, dosya 123, yaprak 149-152)

BELGE 2

TEVFİK RÜŞTÜ İLE GÖRÜŞMEYE EK⁸ GİZLİ

Tevfik Rüştü ile konuşmamız sırasında yanına Osman Bey (Lazistan mebusu, 2. grubun aktif üyelerinden, 1920'de Rusya'ya gidip karşı istihbarat faaliyetinde bulunmuş) geldi. Tevfik Bey ile Türkçe yaptığı konuşmadan, hemşehrisi İsmail Hakkı'ya İstanbul'da bir yer verilmesini istediği, ayrıca ona verilecek ücreti sorduğu ve ısrarla ücretin artırılmasını istediği anlaşılıyordu. Sanırım rica başarıyla sonuçlandı, çünkü Tevfik Bey gayet umut verici konuşuyordu ve konuşmanın sonunda vedalaşırken bir birinin kulaklarına bir şeyler fısıldadılar. Bunun yanı sıra Osman Bey, Kafkasya'dan kaçan tanınmış karşı-devrimci Hüsrev Sultanov'un Trabzon'da çok zor şartlarda yaşadığından bahsetti. Osman Bey, galiba yine yardım sağlamak için temel hazırlayarak, onu Doğu vilayetlerinde çok tanınmış ve itibarı olan biri olarak tanıttı.

Osman Bey, bana Rusça olarak yakında 20 günlüğüne Trabzon'a gideceğini ve yakında matbaa sahibi Ali Şükrü ve Necati Bey'in (Erzurum mebusu) iştiraki ile "Tan" (Rassvet⁹) gazetesinin çıkmaya başlayacağını söyledi.

⁸ Belgenin her iki sayfasında da Komünist Enternasyonal İcra Kurulu (İKKİ) Arşivi damgası bulunmaktadır.-MP

⁹ Rusça "tan", "şafak" anlamına gelmektedir.-MP

Onun için Rus devrimi ve Sovyet anayasası ile ilgili kitaplar hazırlamamı istedi. Özellikle VTsİK¹⁰ ve Sovnarkom¹¹ arasındaki karşılıklı ilişkiyle ilgileniyor.

Tevfik Rüştü ile sohbetimize ancak Osman Bey gittikten sonra başladık. Sohbetin büyük bir kısmı 8 nolu bültende verilmiştir. Bunun yanı sıra Tevfik Rüştü RSFSC¹² ve Türkiye arasındaki ilişkiler konusunda şunları söyledi.

Çeşitli müdürlükler ve konsolosluk konuları ile ilgili aramızda çıkan ihtilaf ve tartışmalara önem vermiyorum. Bu tartışmalar, ülkelerimiz arasında kötü ilişkilerin olduğu değil, her iki ülkede de kötü bürokratların olduğu anlamına gelir. Tartışmalar da onların marifeti, ancak kök sağlam ise, dallar da sağlıklı olacaktır. Rus-Türk dostluğunun kökleri ise sağlamdır.

Mesela ben, ticari antlaşma imzalama komisyonunda bulunmama rağmen oturumlarına katılmıyorum ve ufak detayların üzerinde durmuyorum. Alt düzey bürokratlar uğraşsınlar, onlara görüşmeleri olumlu olarak tamamlama talimatı verildi ve böyle de olacak, ufak detayları tartışsınlar; önemli değil.

Şuanda Rusya ile Fransa arasında bir çatışma tehlikesi oluşuyor. Ben daha yazın bu ülkeleri yakınlaştırma çabalarında bulundum, fakat her iki taraf da beni yeteri kadar desteklemediler. Fransa'nın Ruhr'a girmesi ve Sovyet ordularının Bessarabya'da yoğunlaşması, yakın gelecekteki çatışmanın belirtileri. Belki bu çatışma askeri değil, diplomatik veya ekonomik bir çatışma olacak, ama eğer tedbirler almazsak, askeri olacak. Gerçi Fransa ile ilişkilerimiz yaz dönemine nazaran soğudu, fakat Rusya ile Fransa'yı yakınlaştırmaya çabalamalıyız, zira sonuç ne olursa olsun çatışma gerçekleşirse, sonuçta daha zayıf olanı destekleyecek olan İngiltere, güçlenecektir. İngiltere, bizim uzlaşmaz düşmanımızdı ve hala da öyle.

Sonunda Tevfik Rüştü Aralov Yoldaş'a selamlarını ilettili ve Komiserliğin¹³ faaliyetleri hakkında daha detaylı bilgi temin etme sözü verdi.

13 Aralık 1922

Ankara

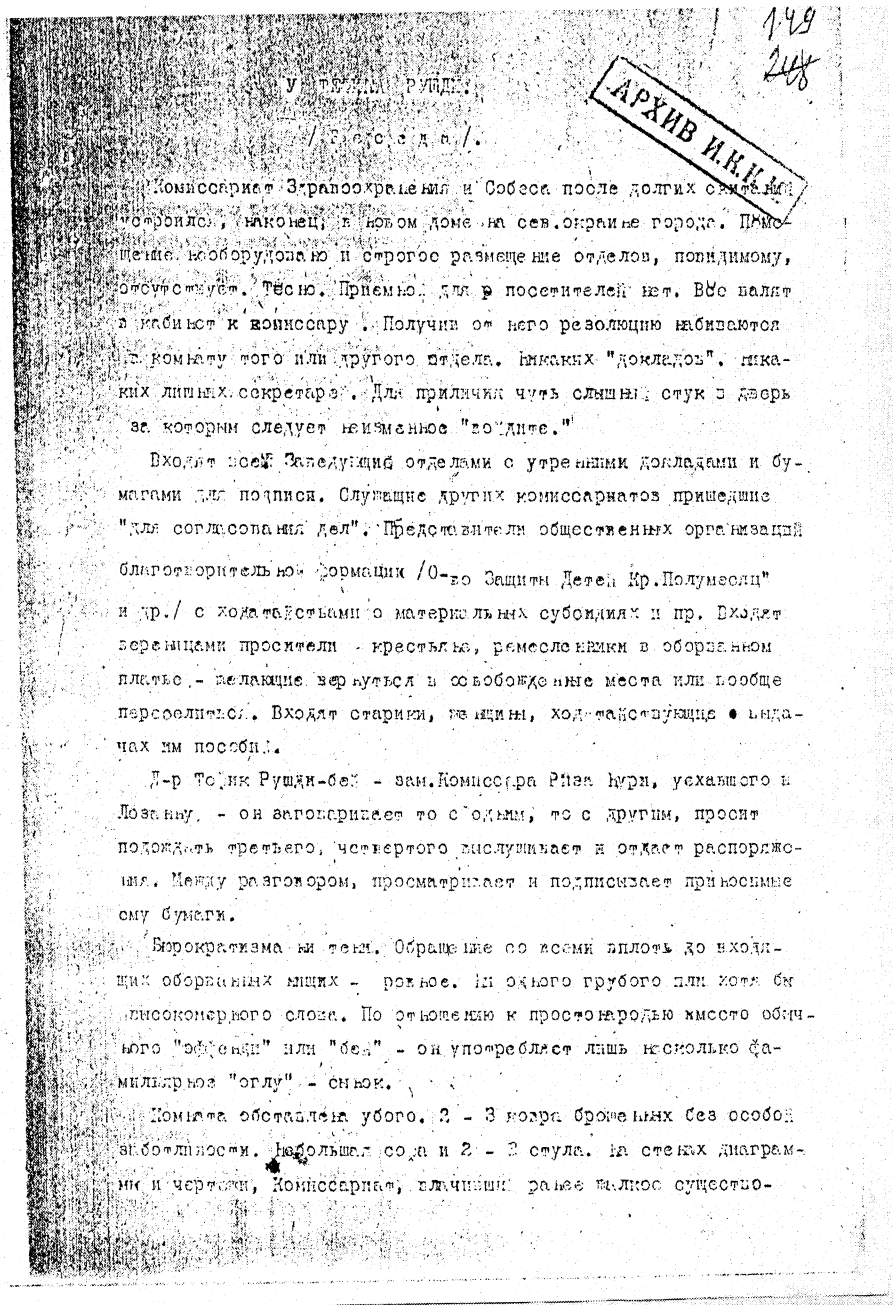
(RGASPI fond 544, liste 3, dosya 122, yaprak 172-173)

¹⁰ *Bütün Sovyetler Merkez İcra Komitesi. Bu komitenin başkanı, uluslararası protokolde devlet başkanına denk düşmektedir.-MP*

¹¹ *Halk Komiserleri Sovyeti. Bakanlar kuruluna karşılık gelmektedir.-MP*

¹² *Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti.-MP*

¹³ *Bakanlık kastedilmektedir.-MP*

150
316

1-2

Ванке — теперь, когда реализуются плоды военных побед, переживают свой медовый месяц. Бежавшие из Анатолии греки и стóровники Стамбульской реакции просят на прожитой судьбой мас-су имущества, по преимуществу недвижимого, большая часть его передана в распоряжение комиссариата, который распределяет имеющиеся фонды между жителями оккупированных местностей, раззоренными греческой оккупацией и между беженцами, возвращающимися в освобожденные места, а также просто между немущими, желающими переселиться из балканских и остальных восточных вилайетов в места, столь блестящими перспективами торгово-промышленного развития, как Смирнский и Брусский вилайеты.

В числе входивших просителей был, между прочим, ряд пожилой крестьянин албанец, слабо говоривший по-турецки, повидимому безработный, желавший обосноваться где нибудь поблизи Смирны. Тевфик-Рушди ответил ему, что в Смирне все уже занято и можно направиться лишь в район Кайсарии или Конки, где уехавшие греки также оставили не мало имущества. Вскольз он заметил, что вообще Турция не особенно нуждается в лицах плохо знающих турецкий язык.

Входила женщина, просящая пособия для себя и для детей. Комиссар распорядился выдавать суточное денежное пособие. Потом еще один крестьянин-беженец получил от него ордер на переселение куда-то в освобожденные места.

Завязалась беседа. Сначала Тевфик-Рушди говорил о результатах, достигнутых комиссариатов за последнее время:

— Мы возду открываем исли, приюты, больницы, питательные пункты. Кормим бесплатно свыше 50000 детей, почти во всех городах открываются общества Защиты Детей. Отправляем на родину в освобожденные места беженцев, предоставляя им бесплатные проезд, обмундирование, пищу, а по приезде участки земли, первоначальный инвентарь и лесные материалы. До сих пор мы

реэвакуировали таким образом, уже свыше 150.000 беженцев.

В отношении денежных средств и имущества Комиссариат в настоящее время снабжен хорошо. Земельных участков достаточно. Мы не знаем, кем их заселять. Аграрный вопрос удалось разрешить полностью, совершенно не затронув крупного землевладения.

В будущем году мы проектируем создать "Иммигрантский банк", в целях привлечения в нашу страну всех желающих в ней поселиться и работать. Этот банк будет оказывать иммигрантам помощь в виде кредита, сельскохозяйственных орудий и проч.

Деятельность других комиссариатов протекает тоже лихорадочно. Мы ловим каждый мир, восстанавливая экономическую жизнь страны.

Нам нужен мир. После заключения мира в нашем бюджете освободится 50-60 миллионов лир, которые будут направлены на экономические нужды страны, социальное обеспечение и народное образование. Пусть пройдет 2-3 года после заключения мира, и наша страна станет неузнаваемой.

Но мы не можем согласиться на мир половинчатый, который не дал бы нам полной независимости и поставил бы в необходимость вооружаться в ожидании новых войн. Нам необходим мир прочный, вполне удовлетворяющий нашему Национальному Обету.

Перед нами такой модус: правительство стоящее за войну, удержаться не может, но совершенно в такой же мере не сможет удержаться и то правительство, которое решилось бы подписать непрочный мир, противоречащий Национальному Обету. Нам при-

ходится все время это учитывать. Необходимо подписать мир на основах Национального Обета.

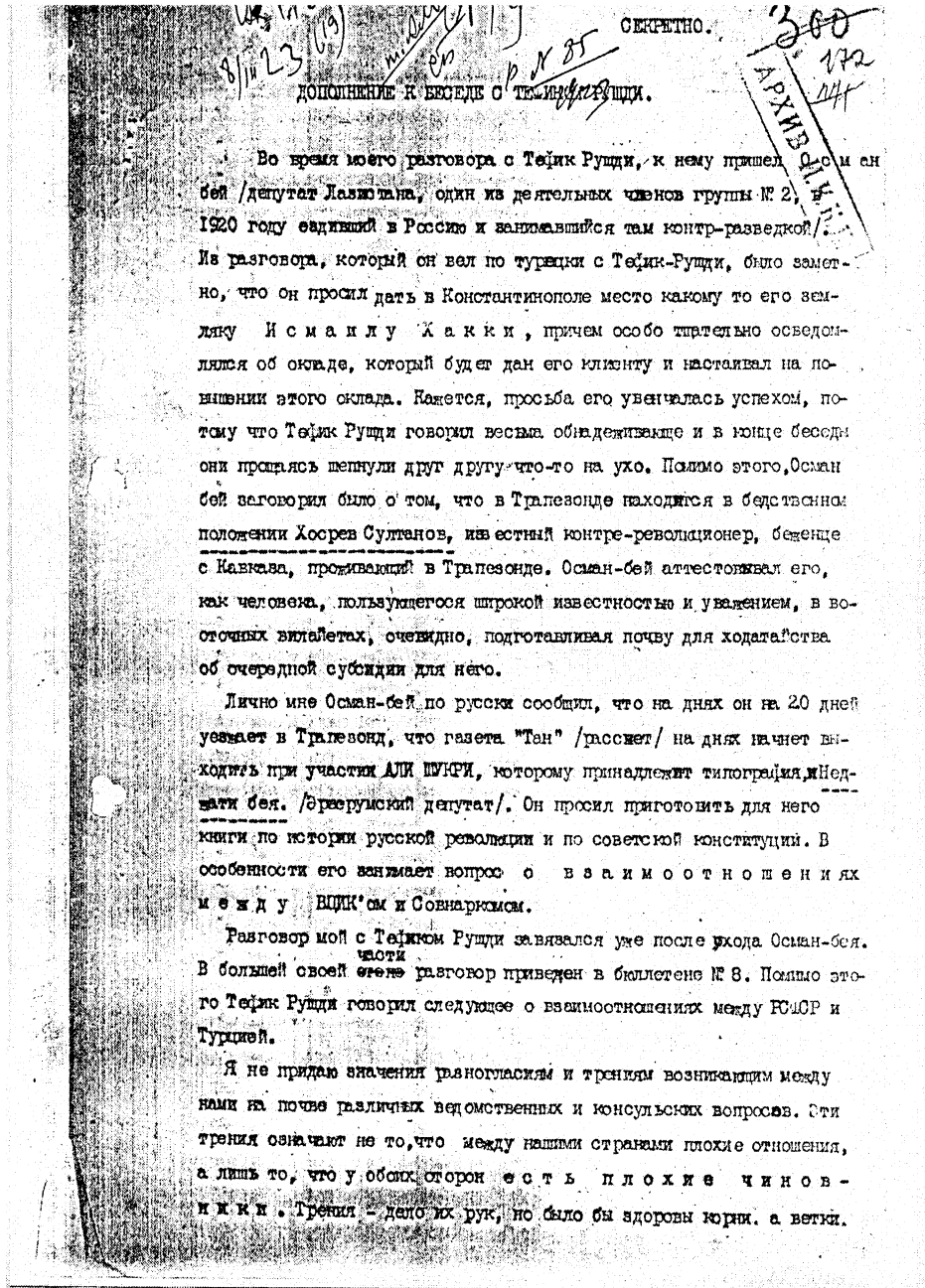
Об охлаждении наших отношений с Россией, не может быть и речи. Наши общие убеждения, что дружба Турции и

152
257

России будет крепнуть и развиваться не по ко-
манде, так думает не только правительство, но и подавляющее
большинство населения. Большое количество подданных за чуж-
бым рубежом облекается исключительно тем, что с моим именем свя-
зано представление о дружбе с Россией.
В этом отношении равногласия
не было и сейчас нет.
Отношения наши с Францией за последнее время охладели и
уже не те, что были летом.

К сожалению на этом пришлось закончить беседу, так как
новый поток посетителей и приближение часа окончания занятий
в Комиссариате, еюша отвлекли внимание Тевфик Рухди на дела.
При прощании он обещал подготовить и предоставить нам стати-
стические данные, диаграммы, литературу и другие материалы,
иллюстрирующие деятельность Комиссариата Здравоохранения и
Социального Обеспечения.

- Ведь, вамёйте, - добавил он на прощанье, - подобный комис-
сариат существует только у нас и у вас, нигде в Европе он еще
не создан. Это замечательно.

- 2 -

так или иначе, будут здоровы. Корни же русско-турецкой дружбы в Дюрови.

Так, например, я хотя и состою, в комиссии по заключению нового договора, но на заседаниях не присутствую и не вникаю в мелочи. Последние мы представили мелким чиновникам, пусть они пытаются выгадать друг у друга больше или меньше, но им даны указания закончить переговоры в благоприятном, положительном смысле и это будет сделано, а о мелочах, пусть спорят.

В настоящий момент назревает угроза столкновения между Россией и Францией. Еще летом я пытался произвести сближение между этими странами, но в этом меня ни с той, ни с другой стороны в достаточной мере не поддержали. Вторжение Франции в Рур и концентрация советских войск в Бессарабии, вот симптомы грядущего в недалеком будущем столкновения. Возможно, что это столкновение не будет военным, а лишь дипломатическим, или экономическим, но оно будет, если мы не примем мер. Отношения наши с Францией, по сравнению с летним временем, правда, охладели, но мы должны все же пытаться сблизить Россию с Францией, ибо в случае столкновения между ними, чем бы оно не кончилось, неминуемо усилится Англия, которая поддержит более слабую сторону, и в результате усилится за счет обеих. Англия же была и останется нашим непримиримым врагом.

В заключение Тевфик-Русди передавал привет тов. Арлову, и обещал представить более полные сведения о деятельности Комиссарната.

13-го декабря 1922 г.

г. Ангора.

